

פרק ראשון

שש שנים אחרי הדבר, הזכיר לי ד"ר פול אדוארד פארמר, "מכל הדברים בעולם, נפגשנו בגלל כריתת ראש".

הדבר היה שבועיים לפני חג המולד של שנת 1994, בעיירת שוק ברמה התיכונה של האיטי, מעין פיסת דרך סלולה בשם מיִרְפֶּלָה. קרוב למרכז העיירה שכן מוצב של צבא האיטי – חומת בטון שסגרה על רחבת מסדרים שעשבים זרקו בה, בית מחבוש ומגורי חיילים בצבע החרדל. ישבתי עם סרן בשם ג'ון קרול, מהכוחות-המיוחדים-האמריקניים, על מרפסת המבנה בקומה השנייה. ערב החל לרדת – שעתה הטובה ביותר של העיירה, כשהאוויר השתנה מחם לחמים והמוזיקה שעלתה ממקלטי הרדיו במסבאות הזולות וצפירותיהם של הטאפ-טאפים[‡] שעברו בעיירה התגברו והצטללו, והזוהמה והדלות השורות בכול החלו להיטשטש – הביבים החשופים והבגדים הממורטטים והמבטים על פני ילדים מזי-רעב וידיהם הפשוטות של קבצנים זקנים שמכריזים ברוח נכאה "גראנז'ו", שפירושו בקראולית "רעב".

שהייתי בהאיטי כדי לכתוב על חיילים אמריקנים. עשרים אלף חיילים נשלחו כדי להשיב על כנה ממשלה שנבחרה באורח דמוקרטי, וכדי לנטרל את כוחה של החונטה הצבאית שהדיחה אותה ובמשך שלוש שנים משלה בארץ באכזריות רבה. שמונה חיילים בלבד היו לסרן קרול, וזמנית הם הופקדו על שמירת השקט בקרב 150 אלף תושבים, שהיו פזורים על פני שטח של כ-2,600 קילומטרים רבועים ממחוזות האיטי הכפריים.

משימה בלתי אפשרית לכאורה, ואף על פי כן, כאן ברמה התיכונה, האלימות הפוליטית כמעט וחוסלה. בחודש האחרון אירע רק מקרה רצח אחד. אם כי הוא היה מחריד במיוחד. שבועות אחדים קודם לכן, משו חייליו של סרן קרול מנהר האַרטיבוניט את גופתו ערופת הראש של המשנה לראש עיריית מיִרְפֶּלָה. הוא היה אחד מנבחרי הציבור שהוחזרו לשלטון. החשד ברצח נפל על אחד מאנשי החונטה המקומיים, שריף

[‡] טנדרים צבעוניים המשמשים בהאיטי מוניות ציבוריות.

כפרי בשם נְרָנָה ז'וסט, דמות מזרת-אימה לדידן של רוב הבריות באזור. קפטן קרול ואנשיו לקחו את ז'וסט לחקירה, אולם לא מצאו כל ראיה פיזית או עדים למעשה. אז הם שחררו אותו.

הסרן היה בן עשרים ותשע, פּפְּטיסטי אדוק מאלבמה. חיבבתי אותו. על פי מה שעניי נוכחו לראות, הוא ופקודיו ניסו באמת להכניס שיפורים בכברת-ארץ זו של האיטי, אולם וושינגטון, שהכריזה כי המשימה לא תכלול "בניית אומה", לא נתנה בידיהם בעצם שום כלים לכך. במקרה אחד הזמין הסרן פינאי מוסק צבאי לאישה מקומית הרה במצוקה, ומפקדיו נזפו בו על מאמציו. על מרפסת מגורי החיילים שפך כעת סרן קרול את תסכולו מהמקרה האחרון שקרה, והנה הודיע אי מי כי בשער ממתין אמריקני אחד שדבר לו אליו.

לאמתו של דבר המתינו חמישה אנשים, ארבעה מהם האיטיים. הם עמדו בצללים המתארכים לפני הקסרקטין, בעוד חברם האמריקני ניגש קדימה. הוא אמר לסרן קרול כי שמו פול פארמר, כי הוא רופא, וכי הוא עובד כאן בבית חולים, כמה קילומטרים מצפון למירבלה.

אני זוכר שחשבתי לעצמי שסרן קרול וד"ר פארמר הם צמד בלתי מתקבל על הדעת, וכי בהקבלה הזו, יוצאת ידו של פארמר על התחתונה. הסרן היתמר לגובה 1.89 מטר והיה שזוף ושרירי. כרגיל אצלו, גושיש של טבק לעיסה התפיח את שפתו התחתונה. מדי פעם הוא הפנה הצדה את ראשו וירק. פארמר היה בן אותו גיל לערך אך הרבה יותר עדין למראה. שערו היה קצר ושחור, מותניו גבוהים, זרועותיו ארוכות ודקות, ואפו היה מחודד כמעט. ליד החייל הוא נראה צמוק וחיוור, ומשום כל זאת הוא נראה לי נועז, ואפילו חצוף.

הוא שאל את הסרן אם יש בצוותו בעיות רפואיות כלשהן. הסרן השיב כי יש להם כמה אסירים חולים שבית החולים המקומי סירב לטפל בהם. "בסוף קניתי להם תרופות בעצמי."

פארמר הבזיק חיוך. "תבלה פחות זמן בגיהנום." אחרי זה הוא שאל, "מי הוריד את הראש לסגן ראש העיר?"

"אני לא יודע בוודאות", השיב הסרן.

"קשה מאוד לחיות בהאיטי ולא לדעת מי הוריד ראש למי", אמר פארמר.

לכך תִּכְפַּף ויכוח פתלתל. פארמר לא הסתיר את מורת רוחו מתוכניתו של הממשל האמריקני להבראת כלכלת האיטי – תוכנית שתועיל לאינטרסים עסקיים אבל לא תועיל מאומה, לדעתו, להקל את מצוקתו של ההאיטי הממוצע. היה ברור כי לשיטתו, ארצות הברית סיעה לקידום ההפיכה – ראשית כול בכך שהכשירה בכיר בחונטה באֶסקוואֶלה דה לאס אמריקאס[‡] של צבא ארצות הברית. שני מחנות מובהקים יש בהאיטי, אמר פארמר – כוחות הדיכוי, ועניי האיטי, שהם הרוב המוחלט. פארמר היה לצד העניים. אבל, הוא אמר לסרן, "לא ברור עדיין באיזה צד החיילים האמריקאים". בהיבט המקומי, חלק מאי הבהירות נבע מכך שהסרן שילח לחופשי את נְרִיָה ז'וסט השנוא.

היתה לי תחושה שפארמר מכיר את האיטי טוב הרבה יותר מאשר הסרן, וכי הוא מנסה למסור לו מידע כלשהו בעל חשיבות. האנשים באזור הלכו ואיבדו אמון בסרן, נראה שפארמר אומר, ודבר זה הוא בבירור עניין חמור לדידו של צוות בן תשעה חיילים המנסה לחלוש על 150 אלף איש.

אבל האזהרה לא היתה נהירה לגמרי והסרן התרגז משהו מגינויו של פארמר את בית-הספר-של-האמריקות. אשר לנְרִיָה ז'וסט, הוא אמר, "תראה, האיש הוא איש רע. כשהוא וגם הראיות יהיו בידיים שלי, אני אכנס בו חזק". הוא תקע אגרוף בכף ידו. "אבל אני לא ארד לרמה של הטיפוסים האלה ואבצע מעצרים לא חוקיים."

פארמר השיב, בעצם, כי אין זה הגיוני מצד הסרן להחיל עקרונות של משפט חוקתי במדינה שכרגע אין בה מערכת משפטית מתפקדת. ז'וסט מהווה סכנה ועליו להיות סגור מאחורי מנעול ובריח.

כך הם הגיעו למבוי סתום משונה. הסרן, שתואר את עצמו כ"אספסוף שמרני", תמך בהליך חוקי, בעוד שפארמר, שבבירור ראה בעצמו חסיד של זכויות אדם, תמך במעצר מונע. בסופו של דבר, אמר הסרן, "תתפלא

[‡] בית-הספר-של-האמריקות (Escuela de las Américas): מוסד בצבא ארצות הברית ששימש להקניית מיומנויות צבאיות לאנשי צבא מאמריקה הלטינית בעיקר. נגד המוסד נטען כי תמך במשטרים דיקטטוריים ובאימון חוליות מוות, וכמה מחניכיו הואשמו לימים בהפרה חמורה של זכויות אדם.

לדעת כמה החלטות לגבי מה שמותר לי לעשות כאן מתקבלות בושינגטון”.

ופארמר השיב, “אני מבין שדיך כבולות. מצטער אם הייתי תוקפני”.
חשכה ירדה בינתיים. שני הגברים ניצבו בתוך ריבוע אור שהתמלט מדלת הקסרקטין הפתוחה. הם לחצו ידיים. בעוד הרופא הצעיר נעלם בין הצללים, שמעתי אותו מדבר קראולית עם חבריו ההאיטיים.
נשארתי כמה שבועות עם החיילים. לא הקדשתי יותר מדי מחשבה לפארמר. למרות מילות הסיום שלו, לא חשבתי שהוא הבין את בעיותיו של הסרן או טרח להזדהות עמו.

ואז נתקלתי בו שוב במקרה, בדרכי הביתה, במטוס למיאמי. הוא ישב במחלקה הראשונה. הוא הסביר כי הדיילים הושיבו אותו שם משום שהוא טס בקו הזה לעתים קרובות ומדי פעם מטפל במקרי חירום רפואיים שקורים בזמן הטיסה. הדיילים הניחו לי לשבת עמו זמן־מה. עשרות שאלות על האיטי ניקרו במוחי, ובכלל זה שאלה על אודות רצח סגן ראש העירייה. החיילים סברו שאמונות וודו נוסכות על התזת ראשים אימה מיוחדת, מוזרה. “האם כריתת ראשו של הקורבן מעוגנת איכשהו בהיסטוריה של הוודו?”, שאלתי.

“היא מעוגנת איכשהו בהיסטוריה של האלימות”, השיב פארמר. הוא קימט את מצחו, ואז נגע בזרועי, כמו לומר כי כולנו שואלים לפעמים שאלות טיפשיות.

גיליתי עוד על אודותיו. ראשית, הוא לא שנה חיילים. “גדלתי בשכונת קרוואנים ואני יודע איזה מעמד מתגייס לצבא האמריקאי.” הוא סיפר לי, אגב דברים על סרן קרול, “אתה פוגש את החיילים בני העשרים־ותשע האלה ואתה מבין שלא הם הרי אלה שקובעים את המדיניות הגרועה”. הוא אישש את הרושם שלי כי ביקר אצל הסרן כדי להזהירו. רבים ממטופליו ומחבריו ההאיטיים של פארמר הלינו על שחרורו לחופשי של נרוה ז'וסט, וטענו שהדבר מוכיח כי האמריקנים לא באמת באו כדי לסייע להם. פארמר סיפר לי כי בעודו נוהג דרך מירבלה, התגרו בו חבריו המקומיים וטענו כי לא יעז לעצור ולדבר עם החיילים האמריקנים על הרצח, ואז אירע תקר בגלגל הטנדר ממש מחוץ למתחם הצבאי והוא אמר לחבריו, “א־הא, למסרים ממלאכים חייבים להקשיב”.

דליתי מפארמר מעט פרטים על חייו. הוא היה בן שלושים וחמש. הוא סיים לימודים בבית הספר לרפואה בהרווארד והיה לו מהרווארד גם תואר דוקטור לאנתרופולוגיה. הוא עבד בבוסטון ארבעה חודשים בשנה והתגורר בשכונת עוני במעונות כמורה של הכנסייה. בשאר חודשי השנה הוא עבד שלא בשכר בהאיטי, בעיקר בטיפול בכפריים שאיבדו את אדמתם לטובת סכר הידרואלקטרי. בתקופת החונטה הוא גורש מהאיטי, אבל חמק בחזרה אל בית החולים שלו. "אחרי תשלום שוחד זעום להעליב", הוא אמר.

חיפשתי אותו אחרי הנחיתה. דיברנו עוד קצת בבית קפה וכמעט החמצתי את טיסת ההמשך שלי. כמה שבועות לאחר מכן הזמנתי אותו לארוחת ערב בבוסטון, בתקווה שהוא יוכל לסייע בידי להבין את מה שניסיתי לכתוב על האיטי, דבר שנראה כי הוא שמח לעשותו. הוא הנהיר למעני מקצת מההיסטוריה אבל הותיר אותי תוהה על אודותיו. הוא תיאר את עצמו כ"רופא של אנשים עניים", אבל הוא לא לגמרי התאים לדימוי שהיה בראשי לאדם שכזה. המסעדה המפוארת ללא ספק נשאה חן בעיניו, וכך גם מפיות הבר הכבדות ובקבוק היין המשובח. הדבר שהכי הרשים אותי באותו ערב היה כמה הוא שמח בחלקו. מובן מאליו כי בחור צעיר בעל איכויות כמוהו יכול היה לעסוק בעשיית מעשים טובים כרופא על הקו בין בוסטון לאיזה פרורר חביב – לא בין חדר שדימיתי בנפשי בתוך מעון כמורה מטונף לבין שממת האיטי התיכונה. מהאופן שהוא דיבר אפשר היה להתרשם שהוא ממש נהנה לגור בקרב החקלאים הכפריים של האיטי. בנקודה מסוימת, כשדיבר על רפואה, הוא אמר, "אני לא יודע למה לא כולם מתלהבים מזה". הוא חיך אלי ופניו האירו, לא ממש התאדמו כמו שנהרו חיוך קורן. היתה לכך השפעה חזקה למדי עלי, כמו קבלת פנים שניתנת בנפש חפצה, כזו שלא היית צריך לעמול בעבורה.

אבל אחרי ארוחת הערב הזאת הלך הקשר שלי אתו והתרופף, בעיקר, אני סבור כעת, משום שהוא גם גרם לי לחוש טרדה. עודי כותב את הכתבה שלי על האיטי, התחלתי אף אני לחוש את הפסימיות של החיילים שעמם שהיתי. "נראה לי שהיינו צריכים להשאיר את האיטי לנפשה", אמר לי אחד מחייליו של סרן קרול. "מה זה באמת חשוב מי שולט? בכל מקרה יהיו אצלם עשירים ועניים ושום דבר באמצע. אני לא

יודע מה אנחנו מצפים להשיג. עדיין יהיו לנו בכמויות מסתננים בסירות מהאיטי שירצו להגיע לאמריקה. אבל כנראה עדיף אפילו לא לנסות להבין את זה." החיילים באו להאיטי והסירו את האימה והשיבו על כנה ממשלה, ואז הם עזבו והמדינה היתה ענייה ולא מתפקדת בדיוק כשהיתה כשבאו. הם עשו כמיטב יכולתם, חשבת. הם היו משופשפים וקשוחים. הם לא היו בוכים על דברים שאינם בשליטתם.

הרגשתי שעל ידי פארמר הוצעה לי כביכול דרך אחרת לחשוב על מקום כמו האיטי. אבל קשה יהיה לחשוב בדרכו, משום שדרכו הציבה הגדרה קיצונית כל כך למושג כגון "לעשות כמיטב יכולתך".

העולם מלא מקומות אומללים. דרך אחת לחיות בנוחות היא לא לחשוב עליהם, או כשכן חושבים עליהם, לשלוח כסף. בחמש השנים הבאות שלחתי בדואר סכומים קטנים לעמותה שתמכה בבית החולים של פארמר בהאיטי. בכל אחת מהפעמים הוא שלח בחזרה מכתב תודה כתוב בכתב ידו. פעם אחת שמעתי, מחבר של חבר, שהוא עושה דבר ראוי לציון בתחום הבריאות הבינלאומית, משהו שקשור בשחפת. אבל לא נכנסתי לפרטים ולא ראיתי אותו שוב עד סמוך לסוף שנת 1999. אני הייתי זה שקבע את הפגישה. את המקום קבע הוא.

